

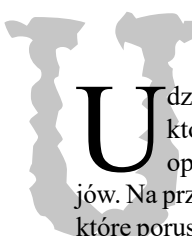
Igor Baka

ORCID: 0000-0001-9870-1232
(Wojskowy Instytut Historyczny w Bratysławie)

Dawid Golik

ORCID: 0000-0003-3560-7331
(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie,
Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie)

„DZIENNIK WOJENNY 1. PUŁKU PIECHOTY” ARMII SŁOWACKIEJ (23 SIERPNIA – 6 WRZEŚNIA 1939 R.)

 Udział armii słowackiej w agresji na Polskę we wrześniu 1939 r. jest tematem, który wciąż wzbudza duże zainteresowanie zarówno polskiej, jak i słowackiej opinii publicznej, pozostaje też przedmiotem badań historyków z obydwu krajów. Na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat powstało wiele prac i artykułów naukowych, które poruszały to zagadnienie. Naświetlały one zarówno okoliczności i uwarunkowania polityczne, jak i aspekty militarne działań armii słowackiej w tym okresie oraz przedstawiały jej walki z jednostkami Armii „Karpaty”¹. Wciąż jednak nie wszystkie kwestie związane z tymi wydarzeniami zostały w pełni wyjaśnione. Na publikację czekają też dokumenty, których dotychczas historycy nie znali, a które odnajdywane są w polskich, niemieckich i słowackich archiwach. Mimo że materiały te nie mogą zasadniczo

¹ Warto tutaj wymienić m.in.: I. Baka, *Slovenská Republika a nacistická agresia proti Poľsku*, Bratislava 2006 (wyd. polskie: *Udział Słowacji w agresji na Polskę w 1939 roku*, Warszawa 2010); R. Dalecki, *Armia „Karpaty” w wojnie 1939 roku*, Rzeszów 2009 (wyd. II); D. Golik, *Wrzesień 1939 w dolinie Dunajca. Bój graniczny i walki nad górnym Dunajcem między 1 a 6 września 1939 roku*, Kraków 2018; M. Lacko, *Slovenská Republika 1939–1945*, Bratislava 2008; A. Olejko, *Niedoszły sojusznik czy trzeci agresor? Wojskowo-polityczne aspekty trudnego sąsiedztwa Polski i Słowacji 1918–1939*, Kraków–Rzeszów 2012; *Proti Poľsku. Odráž ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády*, red. M. Lacko, Bratislava 2007.

zmienić ogólnego obrazu kampanii we wrześniu 1939 r. w południowej Polsce, to jednak wzbogacając wiedzę o jej przebiegu o nowe elementy. Niekiedy mogą też wpływać na sprzeczne w wielu wypadkach twierdzenia na temat poszczególnych jej etapów.

Jednym z takich dokumentów jest bez wątpienia odnaleziony przez słowackiego historyka, pracownika Wojskowego Instytutu Historycznego w Bratysławie, dr. Igora Bakę „Dziennik wojenny 1. pułku piechoty” armii słowackiej. Pułk ten podlegał w czasie pokoju Wyższemu Dowództwu nr 3 w Preszowie i podobnie jak inne jednostki armii słowackiej powstał z przekształcenia dawnych jednostek armii czechosłowackiej. Jego dowództwo i jeden z batalionów sformowano na bazie kadr czechosłowackiego 37. pp z Lewoczy, a dwa kolejne bataliony – z żołnierzy rozwiązanych czechosłowackich oddziałów górskich: 3. górskiego pułku piechoty z Popradu oraz 4. górskiego pułku piechoty z Dobšiná. Miejscem stacjonowania batalionów były: I batalion – najpierw Lewocza, a następnie Vondrišiel (obecne Nálepkovo), II batalion – Dobšiná, a następnie Podoliniec, III batalion – Poprad. Dowódcą I batalionu został kpt.² Jozef Albrecht³, II batalionem dowodził kpt. Eugen Budaváry⁴, a III batalionem mjr Karol Hasenberg⁵. Ponadto pułk dysponował batalionem zapasowym w Lewoczy, którym dowodził mjr Jozef Tlach⁶.

W przededniu wybuchu wojny pułk działający pod krypt. „Paľo” został podporządkowany 1. Dywizji Piechoty (krypt. „Jánošík”), która razem z 2. Dywizją Piechoty (krypt. „Škultéty”), 3. Dywizją Piechoty (krypt. „Rázus”) oraz tzw. Grupą Szybką (krypt. „Kalinčák”) współtworzyła – dowodzoną przez ministra obrony narodowej Słowacji gen. Ferdinanda Čatloša⁷ – Słowacką Armię Połową (krypt. „Bernolák”).

² Zdecydowaliśmy się na użycie – zarówno we wprowadzeniu, jak i w tłumaczeniu dokumentu – polskich odpowiedników słowackich i niemieckich stopni wojskowych. Dlatego też Jozef Albrecht występuje w stopniu kapitana, mimo że już w maju 1939 r. w wojsku słowackim stopień ten zlikwidowano, zastępując go stopniem sotníka. Ponadto nie rozwijamy stopni generalskich – w wojsku słowackim stopień ten funkcjonował w dwóch tzw. rangach, natomiast w armii niemieckiej w trzech, z dodatkowym rozróżnieniem rodzaju broni.

³ Jozef Albrecht (1899–1982), narodowości niemieckiej; uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej; w okresie międzywojennym oficer armii czechosłowackiej; po czasowym zwolnieniu z czynnej służby znalazł się w armii słowackiej, gdzie otrzymał dowództwo I batalionu 1. pp; uczestnik walk na froncie wschodnim, pod koniec wojny internowany; z uwagi na niemiecką narodowość nie zezwolono mu na kontynuowanie służby w powojennym wojsku czechosłowackim.

⁴ Eugen Budaváry (1906–1942), w 1941 r. zmienił nazwisko na Budínský, sportowiec; zawodowy oficer armii czechosłowackiej; następnie dowódca II batalionu 1. pp w armii słowackiej; w 1940 r. mianowany adiutantem ministra obrony narodowej Słowacji gen. Ferdinanda Čatloša, zginął 4 VIII 1942 r. w walkach z Armią Czerwoną na froncie wschodnim.

⁵ Karol Hasenberg (1894–?), uczestnik I wojny światowej; zawodowy oficer armii czechosłowackiej; następnie w armii słowackiej, gdzie dowodził III batalionem 1. pp, w 1943 r. przeszedł na emeryturę; po zakończeniu wojny kontynuował służbę w armii czechosłowackiej, dowodząc tymczasowo m.in. 12. pp w 1948 r.

⁶ Jozef Tlach (1896–1964), narodowości czeskiej; uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej, a następnie Legionu Czechosłowackiego, zawodowy oficer armii czechosłowackiej; od 1939 r. w armii słowackiej (dowódca batalionu zapasowego 1. pp), od 1940 r. związany z czechosłowackim ruchem oporu, uczestnik Słowackiego Powstania Narodowego; po zakończeniu II wojny światowej ponownie w armii czechosłowackiej, m.in. jako dowódca grupy operacyjnej do zwalczania oddziałów UPA, w 1948 r. przeniesiony do rezerwy.

⁷ Ferdinand Čatloš (1895–1972), uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej, a następnie Legionu Czechosłowackiego, zawodowy oficer armii czechosłowackiej; związany ze Słowacką Partią Ludową, po powstaniu Republiki Słowacji mianowany ministrem obrony narodowej i awansowany na stopień generalski; głównodowodzący armii słowackiej podczas wojny z Polską, a także podczas kampanii przeciwko ZSRS; w 1944 r. planował przeprowadzić wojskowy zamach stanu na

Naczelny Wódz Armii Słowackiej i minister obrony narodowej gen. Ferdinand Čatloš w trakcie odznaczania żołnierzy słowackich narodowości niemieckiej po zakończonej kampanii w Polsce. „Nový Svet”, 7 X 1939

Dowódca 1. Dywizji Piechoty gen. Antonín Pulanich po zakończeniu kampanii w Polsce jesienią 1939 r. „Nový Svet”, 7 X 1939

O ile większość jednostek słowackich została przewidziana do zabezpieczania zaplecza mających wkroczyć do Polski oddziałów niemieckich oraz do ochrony granicy słowacko-polskiej przed ewentualnymi działaniami Wojska Polskiego, o tyle Dywizja „Jánošík” dowodzona przez gen. Antonína Pulanicha⁸ otrzymała rozkaz wkroczenia na terytorium Polski i aktywnego wspierania natarcia niemieckiego na Podhalu i w Beskidach. Fakt jej wykorzystania poza granicami Republiki Słowackiej jest bezsprzeczny, jednakże kontrowersje wzbudzają okoliczności, czas i tryb podjęcia decyzji o zaangażowaniu dywizji w działania ofensywne. Pewne światło na te wydarzenia rzucają zapisy w odnalezionym dzienniku.

Słowacji, próbując nawiązać współpracę z dowództwem Słowackiego Powstania Narodowego, został jednak przez powstańców aresztowany, przekazany Sowiecom, a następnie wysłany do Kijowa i Moskwy, gdzie go internowano; po powrocie z ZSRS sądzony w 1947 r. i skazany na 5 lat więzienia, zwolniono go przedterminowo w 1948 r.

⁸ Antonín Pulanich (1884–1962), uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej, następnie zawodowy oficer armii czechosłowackiej, w 1936 r. ze względów zdrowotnych przeszedł na emeryturę; w 1938 r. mianowany zastępcą naczelnika sztabu wojskowego Gwardii Hlinki, po powstaniu Republiki Słowacji został przywrócony do czynnej służby i awansowany na stopień generalski, dowódca Wyższego Dowództwa nr 1, a później 1. Dywizji Piechoty armii słowackiej; uczestnik walk przeciwko Armii Czerwonej i dowódca oddziałów słowackich na froncie wschodnim; po zakończeniu II wojny światowej nie wrócił do czynnej służby, został też zdegradowany, ale w 1991 r. przywrócono mu pośmiertnie stopień generalski.

Warto zwrócić szczególną uwagę na trzy aspekty wydarzeń z 1939 r., z którymi można się zetknąć podczas studiowania dziennika słowackiego 1. pułku piechoty. Przede wszystkim oszczędne, żołnierskie zapisy podważają jedno z podstawowych haseł, jakie stało się pretekstem dla obecności wojsk niemieckich na pograniczu, a później także udziału wojsk słowackich w ataku na Rzeczypospolitą. Chodzi mianowicie o rzekome przygotowania Polski do działań ofensywnych na terenie Słowacji. Zapisy wojskowych jednoznacznie przeczą twierdzeniom o takich zamiarach strony polskiej, sugerują wręcz coś odwrotnego. Od chwili przybycia nad słowacko-polską granicę żołnierze 1. pp meldują bowiem, że ze strony Polaków nie widać żadnych przygotowań do agresji, wykonywane są za to prace związane z zabezpieczeniem terytorium II RP przed ewentualnym atakiem od południa.

Druga istotna kwestia to widoczny na kartach dziennika ogromny wpływ Niemców na charakter operacji wojskowych na Słowacji oraz całkowite przejście przez nich kontroli nad jednostkami armii słowackiej. Przejawia się to zarówno w sposobie prowadzenia rozmów i odbywania spotkań z oficerami słowackimi tuż przed wybuchem wojny, jak i szczególnie w formie przekazania dowódcy 1. pp rozkazu o marszu na północ 1 września 1939 r. Wytyczne te przyszły bowiem nie od jego przełożonego, lecz zostały dostarczone na niewielkim karteluszką przez niemieckiego oficera łącznikowego, a dopiero później ich treść została potwierdzona przez dowództwo słowackie. Tak więc to Niemcy decydowali bezpośrednio o takim, a nie innym udziale w wojnie poszczególnych oddziałów słowackich. Dowództwo Słowackiej Armii Polowej zatwierdzało jedynie ich decyzje, niejako *post factum*.

Ostatni aspekt łączy się z dwoma poprzednimi i ma niebagatelne znaczenie dla współczesnych dyskusji na temat udziału armii słowackiej w kampanii wrześniowej. Należy odnotować, że mimo decydującej roli Niemców w wydarzeniach z sierpnia i września 1939 r. na kartach dziennika nie pojawiają się żadne wątpliwości czy rozterki żołnierzy wypływające z faktu brania udziału w agresji. Oczywiście w treści tego rodzaju dokumentu wojskowego trudno jest doszukiwać się jakichkolwiek osobistych przemyśleń czy refleksji żołnierzy lub oficerów, ale faktem jest, że dowództwo pułku cały czas potwierdzało dobry nastrój panujący w oddziałach, nie meldowało też o wypadkach niesubordynacji lub dezercji. Ponadto zapisy w dzienniku dobitnie świadczą o pełnym zaangażowaniu żołnierzy słowackich w walki – wymieniane są straty przez nich ponoszone, opisywane jest branie polskich żołnierzy do niewoli, a także wykonywanie konkretnych zadań taktycznych wspomagających działania niemieckich oddziałów – 9. zmotoryzowanego pułku rozpoznawczego oraz 2. Dywizji Górskiej. Atak na Polskę nie miał więc dla żołnierzy jedynie symbolicznego czy propagandowego wymiaru (choć ten był też bardzo istotny), ale realny, wojskowy.

Wprawdzie sam dziennik nigdy nie był publikowany, to na zapisach pochodzących z jego kart została oparta „Kronika 1. pułku piechoty za rok 1939”, sporządzona przez ks. ppor. (por.?) Karola Neururera⁹, kapelana, a jednocześnie kronikarza pułku. Znajduje się ona w zbiorach Wojskowego Archiwum Historycznego w Bratysławie i została

⁹ Karol Neururer (Neirurer), ks. (1905–?), w czasie wojny zmienił nazwisko na Horský, duchowny katolicki; absolwent wyższej szkoły teologicznej w Trnawie i prawa Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie; kapelan wojskowy, w 1943 r. mianowany zastępcą szefa służby duchownej Ministerstwa Obrony Narodowej Słowacji; po wojnie cofnięto mu awanse oficerskie na kapitana i majora, po czym przeniesiono do rezerwy.

opublikowana w całości w języku słowackim oraz we fragmentach w języku polskim¹⁰.

Sam dziennik zachował się w postaci fotokopii w WAH w Bratysławie, w zbiorze materiałów wspomnieniowych i dokumentów dotyczących działalności gen. Pavola Kuny¹¹ – we wrześniu 1939 r. podpułkownika i dowódcy 1. pp. Drugi egzemplarz dziennika, także w formie fotokopii, jest zdeponowany w Muzeum Słowackiego Powstania Narodowego w Bańskiej Bystrzycy. Nie wiadomo, czy oryginalny dokument zachował się do czasów współczesnych, znane są tylko jego reprodukcje.

Dokument liczy 29 stron rękopisu i został przygotowany najprawdopodobniej przez ppłk. Kunę w Spiskim Podgrodziu po zakończeniu kampanii w Polsce (nie jest jednak podpisany). Zapisy rozpoczynają się 23 sierpnia, a kończą 30 września 1939 r. Całość dokumentu sporządzona jest w języku słowackim, lecz dla celu publikacji został on przetłumaczony na język polski.

Ingerencję w oryginalny tekst ograniczono do poprawiania oczywistych błędów i rozwinięcia skrótów oraz skrótowców zastosowanych wcześniej w wersji słowackiej dziennika. Starano się przy tym zachować oryginalną, dość surową stylistykę dokumentu (m.in. z licznymi powtórzeniami), który przede wszystkim powstał jako oszczędne w formie wojskowe sprawozdanie. Nie jest on też tutaj publikowany w całości, gdyż zapisy w dzienniku kończą się niemal trzy tygodnie po zakończeniu działań pułku w Polsce. Zdecydowano więc o zamknięciu edycji na dniu 6 września (czyli na k. 20 oryginalnego dokumentu), kiedy zapadła decyzja o wycofaniu większości pododdziałów pułku na Słowację. Fragmenty rękopisu opuszczone w edycji, dotyczące wydarzeń po 6 września 1939 r., zostały zaznaczone nawiasem kwadratowym.

**Dowódca 1. pułku piechoty we wrześniu 1939 r. plk Pavol Kuna – autor „Dziennika wojennego 1. pułku piechoty”.
VHA Bratislava**

¹⁰ Dokument ten opublikował Martin Lacko w edycji źródeł *Proti Polsku...* (s. 129–137), natomiast jego fragmenty w języku polskim znajdują się w jednym z aneksów w książce Dawida Golika *Wrzesień 1939 w dolinie Dunajca...* (s. 406–407).

¹¹ Pavol Kuna (1895–1982), uczestnik I wojny światowej najpierw w szeregach armii austro-węgierskiej, a następnie w Legionie Czesosłowackim; od 1921 r. zawodowy oficer armii czecosłowackiej; od 1939 r. w armii słowackiej, od maja 1939 r. dowódca 1. pp, brał udział w walkach na terenie ZSRS oraz w niemieckiej okupacji terenów na wschodzie; zaangażowany w ruch oporu w wojsku słowackim, w 1944 r. walczył w Słowackim Powstaniu Narodowym; po zakończeniu II wojny światowej zajmował do 1947 r. wysokie stanowiska dowódcze w armii czecosłowackiej, dochodząc do stopnia generała, zwolniony ze służby w 1948 r.; dwa lata później zdegradowany do stopnia strzelca, pracował jako księgowy w Lewoczy; w 1991 r. został pośmiertnie zrehabilitowany i przywrócony do stopnia generała.

**Żołnierze 1. batalionu 4. pułku piechoty 1. Dywizji Piechoty podczas warty na stacji kolejowej w okupowanym Zakopanem, wrzesień 1939 r.
VHA Bratislava**

**Naczelnny Wódz Armii Słowackiej gen. Ferdinand Čatloš (z lewej, stoi tyłem) podczas odbierania meldunku od dowódcy 1. Dywizji Piechoty gen. Antonína Pulanicha (drugi od lewej), Zakopane, 21 IX 1939 r.
VHA Bratislava**

**Uroczystość uhonorowania żołnierzy słowackich w Zakopanem, 21 IX 1939 r.
VHA Bratislava**

TEKST ŹRÓDŁA

1939 wrzesień 30, Spiskie Podgrodzie – „Dziennik wojenny 1. pułku piechoty” armii słowackiej

Dziennik wojenny 1. pułku piechoty

23 sierpnia 1939 r.

Z uwagi na napięcie międzynarodowe wynikające z konfliktu polsko-niemieckiego dnia 23 VIII 1939 r. o godz. 3.35 rano ogłoszono alarm w garnizonach Lewocza, Poprad, Podoliniec i natychmiast postawiono w stan gotowości I, II, III batalion, pluton moździerzy i dział, i pluton łączności. O godz. 10.00 dowódca pułku¹ wraz z adiutantem, plutonem [rozpoznawczym] kawalerii, plutonem łączności, plutonem moździerzy i dział udał się do Białej Spiskiej, gdzie zainstalowało się **dowództwo zgrupowania podtatrzańskiego**. Jego dowódcą wyznaczono dowódcę 1. pułku [piechoty]. Zgrupowaniu podlegał I Samodzielny Batalion, II batalion 1. [pułku piechoty], pluton moździerzy i dział, [pluton] łączności, pluton rozpoznawczy, 3. bateria IV² [pułku artylerii], 2. bateria IV [pułku artylerii], 8. bateria IV [pułku artylerii] i wszystkie Straże Finansowe³ i inspektoraty w rejonie dowództwa zgrupowania, III batalion 1. [pułku piechoty], I^a batalion 1. [pułku piechoty], które mogły być użyte tylko za zgodą Wyższego Dowództwa nr 3.

Wymienione jednostki dnia 23 sierpnia objęły ochroną północne granice (zał[ącznik] 1)^b w zgrupowaniu zgodnym z dołączonym oleatem^c. II batalion 1. [pułku piechoty] został wzmocniony plutonem moździerzy [i] dział. Stanowisko dowodzenia dowództwa I Samodzielnego Batalionu w Matlarach, stanowisko dowodzenia II batalionu 1. [pułku piechoty] w Starej Lubowli, stanowisko dowodzenia [zgrupowania] Biała Spiska.

Zadaniem tych jednostek było **strzec granicy, a w przypadku, gdyby polskie jednostki przekroczyły granicę państwową, opóźnić ich postępy, wycofując się w walce aż na linię Tatrzańskiej Kotliny 1007 – 989 – [punkt] tryg[onometryczny] 1059, grzbiet Magury [punkt] tryg[onometryczny] 1089 – Pustovce – 718 – 796 – 842 po grzbiecie Św. Anny [punkt] tryg[onometryczny] 818, 711 – 705 i na niej organizować obronę.**

^a *W oryginale: II, nad tym numerem odręczny dopisek: I.*

^b *W publikacji pominięto załącznik.*

^c *W publikacji pominięto oleat.*

¹ Chodzi o ppłk. Pavola Kunę.

² W ówczesnych dokumentach armii słowackiej numery pułków artylerii zapisywane były cyfrą rzymską, a nie arabską, jak przyjęło się je numerować np. w Wojsku Polskim czy Wehrmachcie. Zdecydowano się na zachowanie tego zapisu.

³ Słowacka Straż Finansowa była odpowiednikiem polskiej Straży Granicznej i niemieckiego Zollgrenzschutzu. Podlegała formalnie słowackiemu Ministerstwu Finansów i stanowiła kontynuację formacji, która wcześniej istniała w Republice Czechosłowacji.

Jednostki obsadziły linię zabezpieczania granicy^d do godz. 15.00. Dowódca zgrupowania ppłk [Pavol] Kuna, dowódca Samodzielnego Batalionu mjr [Jozef] Husár⁴, dowódca II batalionu 1. [pułku piechoty] kpt. [Eugen] Budaváry, dowódca zgrupowania artylerii mjr [Emil] Perko⁵. Odwozem zgrupowania były I batalion 1. [pułku piechoty] w Lewoczy i III batalion 1. [pułku piechoty] w Popradzie.

Jednostki przesunęły się do rejonu zabezpieczania granicy częściowo pieszo, a częściowo zarekwirowanymi samochodami.

Na ogół zabezpieczanie granicy przeprowadzono bezproblemowo. II batalion 1. [pułku piechoty] musiał wykonać swoje zadanie (szeroki odcinek) bardzo niskimi stanami [osobowymi].

Gamizon dowództwa w Lewoczy objął mjr piechoty Jozef Tlach.

Stan [osobowy]: [sic!]

Tego dnia o godz. 20.15 dotarł telegraficzny rozkaz ministra obrony narodowej o powołaniu roczników poborowych z lat 1934–[19]35–[19]36 na nadzwyczajne ćwiczenia z bronią.

24 sierpnia 1939 r.

Dnia 24 sierpnia 1939 r. została przeprowadzona przez dowódcę pułku szczegółowa inspekcja obsady zabezpieczania granicy i w związku z nią dokonano drobnych korekt. Ponadto nakazano jednostkom zabezpieczającym granicę, aby przygotowały przeszkody na drogach, które prowadzą z Polski na kierunkach Jaworzyna Tatrzańska – Zdziar, Stara Wieś Spiska – Spiskie Hanuszowce, Śmierdzonka⁶ – Kamionka, Mniszek nad Popradem – Stara Lubowla. Oddziały na tych kierunkach wykonały drewniane i kamienne zapory. Poza tym w ciągu dnia uzupełniono wyposażenie jednostek, które były odesłane do zabezpieczania granicy. Tego dnia wzmocniono też obsadę **Przełęczy pod Kopą** w Tatrach.

Przez cały dzień nieprzyjaciel nie przejawiał żadnej aktywności. Na granicy panował spokój, a na podstawie otrzymanych wiadomości ustalono, że nieprzyjaciel nie ma zamiarów ofensywnych, lecz przygotowuje się do obrony (przygotowywanie zapór, podminowywanie mostów, kopanie okopów).

Liczebność żołnierzy nie uległa zmianie.

25 sierpnia 1939 r.

Kontynuowane były prace związane z zabezpieczaniem granicy. Oddziały wykonały okopy dla leżących strzelców i przygotowały stanowiska dla broni maszynowej.

^d W oryginale konsekwentnie używano skrótu: ZH (zaistenie hraníc), który dla potrzeb publikacji rozwinięto.

⁴ Jozef Husár (1898–?), uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej; zawodowy oficer armii czechosłowackiej, a następnie słowackiej, dowódca I Samodzielnego Batalionu Wyższego Dowództwa nr 2 działającego w ramach 6. pp; uczestnik walk przeciwko Armii Czerwonej na froncie wschodnim; po zakończeniu wojny ponownie w armii czechosłowackiej.

⁵ Emil Perko (1905–1984), zawodowy oficer artylerii armii czechosłowackiej, a następnie słowackiej, dowódca 4. pułku artylerii; brał udział w walkach przeciwko ZSRS, uczestnik Słowackiego Powstania Narodowego; po zakończeniu wojny wysoki oficer armii czechosłowackiej, zwolniony z wojska w 1951 r.

⁶ W pobliżu Czerwonego Klasztoru.

Po południu przyszedł rozkaz, zgodnie z którym cały 1. pułk piechoty miał zabezpieczyć granicę w przestrzeni według załączonego oleatu (załącznik 2)^e. Zabezpieczając granicę, pułk był rozmieszczony od zachodu I batalionem 1. [pułku piechoty], III batalionem 1. [pułku piechoty] i II batalionem 1. [pułku piechoty]. Pułkowi oprócz wymienionych [wcześniej] baterii przydzielono 5. baterię IV [pułku artylerii]. Ta bateria została przydzielona jako bezpośrednie wsparcie dowódcy I batalionu, 3. bateria IV [pułku artylerii] została przydzielona jako bezpośrednie wsparcie III batalionu 1. [pułku piechoty], a baterie 2. i 8. IV [pułku artylerii] zostały przydzielone jako bezpośrednie wsparcie dowódcy II batalionu 1. [pułku piechoty].

I Samodzielny Batalion został zluźwany, a jego zadania przejęły I i III batalion 1. [pułku piechoty].

Na podstawie tego rozkazu natychmiast nakazano telefonicznie I i III batalionowi, aby przygotowały się do odejścia i udały się 26 sierpnia 1939 r. marszem pieszym, I batalion 1. [pułku piechoty] do Lubicy, a III batalion 1. [pułku piechoty] do Słowińskiej Wsi. Tego samego dnia zarządzono, żeby wszystkie posiłki wojskowe [złożone] z oddziałów [Straży] Finansowych znad granicy węgierskiej wycofały się do Lewoczy. Posiłki powróciły w późnych godzinach nocnych.

Stan niezmienny.

26 sierpnia 1939 r.

Bataliony I i III 1. [pułku piechoty] rozpoczęły zmianę stanowisk: I batalion 1. [pułku piechoty] przesunął się do Lubicy (dowódca batalionu kpt. [Jozef] Albrecht), a III batalion 1. [pułku piechoty] do Słowińskiej Wsi (dowódca mjr [Karol] Hasenberg). Oba bataliony osiągnęły wymienione rejonny w godzinach wieczornych i zajęły kwatery.

Dowódca III batalionu 1. [pułku piechoty] został wyznaczony na dowódcę zgrupowania, otrzymując ustne rozkazy o objęciu z batalionem zabezpieczania granicy.

Dowódcy I batalionu 1. [pułku piechoty] ustne rozkazy wydano w Lubicy.

Tego dnia na granicy nic się nie działo.

Tego samego dnia wieczorem około godz. 22.00 zjawił się w dowództwie zgrupowania dowódca niemieckiego zmotoryzowanego^f 9. pułku rozpoznawczego^g, który dotarł do Szczerby i tam pozostał. Dowódca tego pułku zorientował się ogólnie w sytuacji i obsadzie zabezpieczania granicy, i nawiązał ścisłą współpracę ze zgrupowaniem.

27 sierpnia 1939 r.

Wcześniej rano bataliony I i III 1. [pułku piechoty] wymaszerowały do wyznaczonych rejonów zabezpieczania granicy. Dowódcy batalionów i kompanii przeszli wcześniej do wyznaczonego sektora, gdzie przejęli odcinki od I Samodzielnego Batalionu.

W godzinach popołudniowych bataliony osiągnęły wyznaczony rejon i po krótkim odpoczynku przystąpiły do obsadzania zabezpieczania granicy.

Tego dnia ogłoszono, że do jednostek zapasowych powołane są trzy roczniki rezerwistów na nadzwyczajne ćwiczenia.

^e W publikacji pominięto załącznik.

^f W oryginale: pancernego.

^g Był to ppłk Bruno Ritter von Hauenschild (1896–1953), dowódca 9. zmotoryzowanego pułku rozpoznawczego, który miał prowadzić działania rozpoznawcze na rzecz niemieckiej 4. Dywizji Lekkiej.

Dowódcy batalionu zapasowego mjr. Tlachovi wyjaśniono, jak ma uzupełnić pułk po przybyciu rezerwistów, ich wyposażeniu i uzbrojeniu. Pułk został wzmocniony w taki sposób, że uzupełnienia dla I i III batalionu 1. [pułku piechoty] zostały wysłane do Białej Spiskiej, gdzie przemocowały, a stamtąd zostały dalej odesłane do batalionów. Uzupełnienia dla II batalionu 1. [pułku piechoty] zostały wysłane bez broni z Lewoczy do Podolińca, gdzie je uzbrojono i odesłano do batalionu.

W ciągu dnia i nocy nie wydarzyło się na granicy nic nadzwyczajnego.

Tego dnia stan pułku i zgrupowania był następujący:

Stanowisko dowodzenia [zgrupowania], **pluton łączności, pluton saperów i pluton rozpoznawczy 1. pułku piechoty** – 3 plutony⁸, 1 kompania techniczna, 5 oficerów, 2 podoficerów, 96 szeregowców, 29 koni wierzchowych, 2 konie pociągowe, 4 osły, 1 lekki karabin maszynowy.

I batalion 1. [pułku piechoty]: 2 kompanie piechoty, 1 kompania karabinów maszynowych, 3 oficerów, 2 podoficerów, 227 szeregowców, 6 koni wierzchowych, 16 [koni] pociągowych, 12 osłów, 18 lekkich karabinów maszynowych, 8 ciężkich karabinów maszynowych.

II batalion 1. [pułku piechoty]: 1½ kompanii piechoty, 1 kompania karabinów maszynowych, 4 oficerów, 177 szeregowców, 1 koń wierzchowy, 8 [koni] pociągowych, 24 osły, 8 ciężkich karabinów maszynowych, 14 lekkich karabinów maszynowych.

III batalion 1. [pułku piechoty]: 2 kompanie piechoty, 1 kompania karabinów maszynowych, 4 oficerów, 317 szeregowców, 6 koni wierzchowych, 28 [koni] pociągowych, 25 osłów, 12 ciężkich [karabinów maszynowych], 18 lekkich karabinów maszynowych.

Pluton moździerzy i dział: 1 kompania techniczna, 61 szeregowców, 6 koni pociągowych, 9 osłów, 2 moździerze, 2 działa 3,5 [cm]⁸.

2. bateria IV [pułku artylerii]: 1 oficer, 2 podoficerów, 62 szeregowców, 14 koni wierzchowych, 48 [koni] pociągowych, 2 lekkie karabiny maszynowe, 2 ciężkie haubice.

3. bateria IV [pułku artylerii]: 2 oficerów, 1 podoficer, 92 szeregowców, 14 koni wierzchowych, 70 [koni] pociągowych, 2 lekkie karabiny maszynowe, 3 haubice 10 cm wz. 14/19.

5. bateria IV [pułku artylerii]: 1 oficer, 1 podoficer, 96 szeregowców, 10 koni wierzchowych, 63 [koni] pociągowe, 2 lekkie karabiny maszynowe, 2 haubice 10 cm wz. 14/19⁹.

8. bateria IV [pułku artylerii]: 1 oficer, 1 podoficer, 92 szeregowców, 14 koni wierzchowych, 68 [koni] pociągowych, 2 lekkie karabiny maszynowe, 2 ciężkie haubice.

Grupa inżynierska: 1 oficer, 1 podoficer, 117 szeregowców, 3 lekkie karabiny maszynowe.

I Samodzielny Batalion: 3 kompanie piechoty, 1 kompania karabinów maszynowych, 1 kompania techniczna, 15 oficerów, 6 podoficerów, 472 szeregowców, 6 koni wierzchowych, 22 [koni] pociągowe, 33 osły, 12 ciężkich karabinów maszynowych, 36 lekkich karabinów maszynowych, 2 moździerze i 2 działa 3,5 [cm].

⁸ *W oryginale najprawdopodobniej pomyłkowo wpisano:* bataliony.

⁸ Właśc. 3,7 cm, bo taki kaliber miały używane w armii słowackiej armaty przeciwpancerne.

⁹ Właśc. 14/19 przy kalibrze 10 cm. Może też jednak chodzić o ciężką haubicę wz. 14/16, która miała kaliber 15 cm.

28 sierpnia 1939 r.

Bataliony, które zastąpiły w zabezpieczeniu granicy I Samodzielny Batalion, organizują szczegółową **obronę** w wyznaczonym sektorze. I Samodzielny Batalion wycofał się, a jego żołnierze przemaszerowują do Popradu, gdzie pozostanie on w odwodzie Wyższego Dowództwa nr 3. Tego samego dnia niemieckie samoloty rozpoczęły służbę rozpoznawczą wzdłuż naszych granic i sprawdzały obsadę zabezpieczania granicy w ten sposób, że nasze jednostki pierwszego i drugiego rzutu rozkładały płachty sygnałowe na wystrzelenie białej rakiety, która po 2–3 sekundach rozpadała się na 2–3 gwiazdy.

Tego samego dnia część niemieckiego zmotoryzowanego^h 9. pułku rozpoznawczego przeprowadziła rozpoznanie dróg na osi Szczerba – Kieżmark – Biała Spiska, aż do granicy państwowej – Mniszek nad Popradem. Tą samą drogą powróciła stamtąd w późnych godzinach wieczornych.

Tego samego dnia powołano w pułku służbę kwatermistrzowską, a kwatermistrem został płatnik Ján Nemčok¹⁰. Tego dnia zaczęli napływać do oddziałów zapasowych rezerwiści.

Ponadto nakazano dowódcom garnizonów (skryte) pilnowanie mostów i obiektów komunikacyjnych. To zadanie wykonuje Gwardia Hlinki i Freiwillige Schutzstaffel¹¹, i tylko ci [członkowie tych formacji], którzy nie są objęci powołaniem na nadzwyczajne ćwiczenia [i], starsi niż 35 lat.

Zabezpieczanie granicy w rejonie 1. pułku piechoty zarządzono wieczorem, aby wszystkie przeszkody, które przygotowano na drogach na północy, zostały usunięte. Zostało to wykonane w ciągu nocy¹². Na granicy nie wydarzyło się podczas dnia i nocy nic nadzwyczajnego – wszędzie cisza.

29 sierpnia 1939 r.

Dnia 29 sierpnia 1939 r. jednostki pułku zabezpieczające granicę w dalszym ciągu **poprawiały stanowiska obronne** i zostało przeprowadzone uzupełnienie materiału, który zapomniały [wcześniej] zabrać ze sobą.

Do południa dotarł do dowództwa zgrupowania jednostek pisemny rozkaz dla zgrupowania zabezpieczania granicy, zarówno część operacyjna, jak i logistyczna, jako potwierdzenie wydanych dotychczas rozkazów ustnych. Na podstawie tych rozkazów

^h *W oryginalne*: pancernego.

ⁱ *Słowo nieczytelne*.

¹⁰ Ján Nemčok – brak bliższych danych.

¹¹ Gwardia Hlinki powstała w październiku 1938 r. jako faszystowska, paramilitarna bojówka Słowackiej Partii Ludowej (tzw. ludaków); nazwa pochodzi od założyciela SPL ks. Andreja Hlinki. Natomiast Freiwillige Schutzstaffel, których nazwę można przetłumaczyć jako „sztafety ochotnicze” lub „szwadrony ochronne”, stanowiły paramilitarną bojówkę działającą na Słowacji Partii Niemieckiej.

¹² Nastąpiło to na prośbę dowódcy niemieckiej 14. Armii gen. Wilhelma Lista (1880–1971) wystosowaną do ministra obrony narodowej Słowacji Ferdinanda Čatloša w związku z podporządkowaniem armii słowackiej dowództwu niemieckiemu 27 VIII 1939 r. Potrzebę udrożnienia szlaków komunikacyjnych (dróg, traktów, tras górskich) w obszarze między miejscowością Wysokie Tatry a Muszyną (włącznie), które nie mogły być „przerwane, a jedynie nieznacznie zablokowane”, uzasadniono koniecznością przeprowadzenia dokładnego rozpoznania. Najprawdopodobniej jednak rzeczywistym powodem była potrzeba wykorzystania tych dróg do przyszłych działań ofensywnych jednostek niemieckich (i ostatecznie też słowackich) skoncentrowanych na terenie Spiszu. Zob. *Slovensko-nemecké vzťahy 1938–1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR. Slovenskisch-deutsche Beziehungen 1938–1941 in Dokumenten I. Von München bis zum Krieg gegen die UdSSR*, red. i oprac. E. Nižňanský i in., Prešov 2009, s. 594 (dok. nr 211).

został opracowany i wydany rozkaz dla jednostek pułku (patrz nr 29/taj[ne] 1939 **dowództwo „PaŃo”**¹³).

Tym rozkazem przydzielono też kryptonimy dla dowództwa **zgrupowania „PaŃo”**: I batalion 1. [pułku piechoty] – „Anna”, II batalion 1. [pułku piechoty] – „Ilona”, III batalion 1. [pułku piechoty] – „Ada”; dla kompanii i baterii przewidziano nazwy drzew.

Tego samego dnia na podstawie dekretu Ministerstwa Obrony Narodowej odszedł do głównego dowództwa w Nowej Wsi Spiskiej dowódca artylerii, tak że w zgrupowaniu nie pozostał żaden oficer artylerii.

Poza tym w czasie dnia i nocy na granicy nie wydarzyło się nic nadzwyczajnego, uzyskane raporty o wrogu sugerowały, że ten przygotowuje się do obrony.

30 sierpnia 1939 r.

Dnia 30 sierpnia 1939 r. kontynuowano prace nad zabezpieczaniem granicy. Wyższe Dowództwo nr 3 wydało szczegółowe instrukcje dla służby intendenty, wedle których w dowództwie „PaŃo” powstała w miejsce jednostek intendenty, które nie będą powoływane, komisja do spraw zakupu prowiantu.

Tego dnia dotarli z Lewoczy do batalionów pierwsze uzupełnienia rezerwistów, do Białej Spiskiej i do Podolińca. Tego dnia wieczorem dotarło do Białej Spiskiej dowództwo niemieckiej dywizji górskiej¹⁴. Dowództwo zakwaterowało [się] tam, a oficer łącznikowy tego dowództwa przybył do dowództwa zgrupowania, aby poinformować się o ogólnej sytuacji i zadaniach naszych jednostek. O godz. 18.15 dowódca zgrupowania wspólnie z adiutantem udali się z wizytą do generała niemieckiej dywizji górskiej. Przywitał on serdecznie oficerów i ogólnie poinformował dowódcę zgrupowania, że jego dywizja wypakuje się dziś z wagonów w rejonie Popradu i przesunie się na wschód do rejonu Białej Spiskiej. Na koniec dowódca niemieckiej dywizji poprosił o oficera do przeprowadzenia rozpoznania, które planował na następną dzień.

Sytuacja w pułku niezmienna, nastrój wśród żołnierzy dobry, na granicy całkiem cicho, poza tym, że **w rejonie Mniszka nad Popradem polskie oddziały otworzyły w nocy ogień do naszej wzmocnionej Straży Finansowej**. Strzały te nie zostały jednak z naszej strony odwzajemnione.

31 sierpnia 1939 r.

Wcześniej rano 31 sierpnia 1939 r. zostały wysłane z Białej Spiskiej uzupełnienia do batalionów: dla I batalionu 1. [pułku piechoty] pieszo do Zdziaru i dla III batalionu 1. [pułku piechoty] samochodami do Spiskich Hanuszowców. Tego samego dnia wysłano też z Podolińca uzupełnienia dla II batalionu 1. [pułku piechoty].

Przejścia przez Przelęcz pod Kopą i na zachód, to jest w Dolinie Staroleśnej, Dolinie Małej Zimnej Wody i przez Polski Grzebień, które były strzeżone przez placówki

^j *Na lewym marginesie odręczny dopisek o treści: gen. Feuerstein; właśc. Feurstein.*

¹³ Kryptonim dowództwa zgrupowania podatrzańskiego, a następnie 1. pp.

¹⁴ Chodzi o niemiecką 2. Dywizję Górską. Jej dowódcą był gen. Valentin Feurstein (1885–1970), uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej, następnie wysoki oficer austriackiego Bundesheer, a po włączeniu Austrii do III Rzeszy generał i dowódca jednostek górskich Wehrmachtu.

10.

Toho dňa dopolednia dostal sa na reb. skupiny
velitel' 773, ktorý sa informoval o rozhodujúcej situácii
u pluku a dal reb. skupiny disponovať a pokynaj.

Sta huanivach toho dňa upriavilo sa, nie
voličtacht.

Nalada medzi vojakom bola dobrá.

Velitel' skupiny choval sa tak, že nárnu
ako aj k rozhodnutiam, rozprav. reči, pociť.

1. septembra 1939.

O 3¹⁵ hod. toho dňa dostal na sl. Polt' skupiny
velitel' ^{skupiny} rozhodujúcej, rozhodujúcej od generala, re-
michyjsk vojsk na Slovensku, a dostal na ma-
lom popriku tuchou napriamy, reči stúpnaj počas.
V tomto rozbare je narisované reči pluku o 4⁴⁵ hod.
plum's polotovost' I a 3/4 prapor, nie o 4⁴⁵ hod. postu-
ponat' na 9. motorizovanj'm plukom, rozhodujúcej
armie, ktorý pravek vyjad na polské, reči. Staj
v rozbare bolo uvedené, že lekár, dopolednia, minister
národnej obrany predpoklada vyplet' 4 a 6 pluk, a delo.
telekom v pres.

V tomto rozbare nebolo, reči, nie bližšie o
reči, ktoré majú, socialmit' I a 5 prapor. D'alej rozbare
bol, stovaj, o 3¹⁵ hod. Vyrazenie bolo narisované o
4⁴⁵ hod. a prapory boli v reči na reči, reči.

K reči, rozbare, rozbare, bol, reči, reči, reči
arizovanj' 3/4 prapor, a to o 3¹⁵ hod. a 3/4 prapor o 3¹⁵ hod.

Karta z „Dziennika wojennego 1. pułku piechoty” dotycząca wydarzeń
z 31 sierpnia i 1 września 1939 r. (fotokopia). VHA Bratislava

Straży Finansowej, Tatrzańską Kotlinę i Stary Smokowiec, zostały wzmocnione dwiema drużynami na Przełęczy pod Kopą, a na zachodzie jedną drużyną. Przez cały dzień oddziały niemieckie różnych rodzajów broni przemieszczały się w tym rejonie.

Tego dnia rano przybył do dowództwa zgrupowania dowódca Wyższego Dowództwa nr 3¹⁵, który zapytał o ogólną sytuację w pułku i wydał dowódcy zgrupowania rozkazy i instrukcje. Na granicy nie zaszło tego dnia nic nadzwyczajnego.

Nastrój wśród żołnierzy był dobry.

Ludność cywilna przyjmowała zarówno nasze wojsko, jak i niemieckie bardzo serdecznie.

1 września 1939 r.

Tego dnia o godz. 3.15 do dowództwa „Pałó” dotarł **oficer łącznikowy armii niemieckiej od generała dowodzącego wojskami niemieckimi na Słowacji**¹⁶ i przekazał niewielką kartkę z napisanym drobnym pismem bardzo krótkim rozkazem. W tym rozkazie nakazano całemu pułkowi osiągnąć o godz. 4.45 pełną gotowość bojową. Bataliony I i III 1. [pułku piechoty] mają o godz. 4.45 poruszać się za 9. zmotoryzowanym pułkiem [rozpoznawczym] armii niemieckiej, który przeprowadzi wypad na terytorium Polski. Ponadto w rozkazie zostało wspomniane, że rano minister obrony narodowej planuje wysłać do przodu 4. i 6. [pułk piechoty] wraz z artylerią.

W rozkazie tym nie było podane nic konkretnego na temat celów, które mają osiągnąć I i III batalion. Ponadto rozkaz został dostarczony o godz. 3.15^k. Przesunięcie zarządzono o godz. 4.45, a bataliony znajdowały się jeszcze na szerokim froncie zabezpieczania granicy.

Na skutek tego rozkazu natychmiast o godz. 3.15 powiadomiono telefonicznie III batalion 1. [pułku piechoty], a I batalion 1. [pułku piechoty] o godz. 3.40. Aby nie zdradzać zamysłu, nakazano telefonicznie batalionom osiągnąć pełną gotowość i zgrupować się, a to I batalion 1. [pułku piechoty] na szosie w rejonie Zdziaru; III batalion 1. [pułku piechoty] na szosie w rejonie Spiskie Hanuszowce – Matiaszowce.

W tym samym czasie przekazano dowódcom batalionów, że wynika to z pisemnego rozkazu i że dowódcy ci powinni natychmiast nawiązać kontakt z dowódcą wojska niemieckiego, który znajduje się w rejonie batalionu, oraz w myśl rozkazów, jakie otrzymało niemieckie wojsko, zapewnić [oddziałom niemieckim] pomoc batalionów.

W myśl rozkazów, które wydało dowództwo niemieckie, i zgodnie z [rozkazem] nr 43/taj[ne] Dowództwa „Pałó” (rozkaz ten został wysłany batalionom I [i] III 1. [pułku piechoty] kurierami do godz. 4.00) I batalion 1. [pułku piechoty] postępował na kierunku Podspady, skąd wysłał jedną kompanię do Jaworzyny Tatrzańskiej, a z resztą batalionu przesunął się w stronę Jurgowa, aż do rejonu dawnych granic państwowych na północ od [punktu] tryg[onometrycznego] 102[7] Górków Wierch¹⁷. I batalion 1. [pułku piechoty]

^k *Woryginale*: 13.15.

¹⁵ Był to płk Augustín Malár (1894–1945), uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej i Legionu Czesosłowackiego; zawodowy oficer armii czecosłowackiej, a następnie słowackiej, dowódca Wyższego Dowództwa nr 3, z którego powstała słowacka 3. Dywizja Piechoty; uczestnik walk przeciwko Armii Czerwonej na froncie wschodnim; prowadził rozmowy z przywódcami wojskowego ruchu oporu na Słowacji, został z tego powodu zatrzymany przez Niemców i po śledztwie wysłany do KL Flossenbürg, gdzie go stracono przypuszczalnie w marcu 1945 r.

¹⁶ Najprawdopodobniej był to oficer wysłany przez gen. Wilhelma Lista.

¹⁷ Na współczesnych mapach podawana jest wysokość 1046 m n.p.m. Z kolei na wojskowych mapach czecosłowackich i słowackich (bazujących na odwzorowaniach dawnych wojskowych map au-

wyruszył o godz. 4.45 bez pojazdów pancernych niemieckiego 9. zmotoryzowanego pułku [rozpoznawczego], ponieważ jednostki tego pułku nie pojawiły się w rejonie I batalionu 1. [pułku piechoty]. Batalion przemieszczał się na kierunku Zdziar – Podspady bez wystrzału. [Dopiero z] rejonu Podspadów oddano w stronę batalionu strzały (bardzo słabe), które po odwzajemnieniu z naszej strony całkowicie zamilkły¹⁸. Batalion dotarł do rejonu Podspadów o godz. 6.00, gdzie się ubezpieczył i wysłał po jednej kompanii w kierunku Jaworzyny Tatrzańskiej i w kierunku Jurgowa. Kompania postępująca w stronę Jaworzyny Tatrzańskiej osiągnęła Jaworzynę Tatrzańską bez walki o godz. 7.15, gdzie nasze wojsko zostało bardzo serdecznie przyjęte przez ludność.

Po dotarciu kompanii, która przemieszczała się w kierunku Jurgowa, do dawnych granic państwowych I batalion 1. [pułku piechoty] został zatrzymany, uporządkowano jednostki i dowództwo oraz wydano żołnierzom obiad. Po wydaniu obiadu jeden pluton został pozostawiony w rejonie Jaworzyny Tatrzańskiej, a I batalion 1. [pułku piechoty] rozpoczął dalszy ruch na kierunku Jurgów – Białka Tatrzańska. Batalion osiągnął przestrzeń – [punkt] tryg[onometryczny] 917 – Białka Tatrzańska – szczyt¹ 771 o godz. 19.15, gdzie batalion się zatrzymał i ubezpieczył. Podczas postępów na tym kierunku batalion nie natrafił na żaden opór. Według wypowiedzi ludności cywilnej Wojsko Polskie, które znajdowało się w tym rejonie, wycofało się 31 t[ego] m[iesiąca] w kierunku północnym. W przestrzeni, w której batalion się przemieszczał, wszystkie mosty zostały zniszczone, a drogi w kilku miejscach przekopane, tak że samochody i wozy nie mogły się po tych drogach poruszać. W rezultacie tego cały tabor I batalionu 1. [pułku piechoty] został pozostawiony w Podspadach. Ponadto została zerwana linia telefoniczna w rejonie na południe od Podspadów. Rankiem wysłane zostały natychmiast do rejonu Podspadów kompania inżynierska [i] pluton saperów pułku, które natychmiast zaczęły naprawiać mosty i drogi. Jednocześnie wysłano pluton łączności batalionu, który zapewnił połączenie telefoniczne.

III batalion 1. [pułku piechoty], który w zabezpieczeniu granicy był rozciągnięty na szerokim froncie, nie zdołał skoncentrować się do natarcia do zarządzonej na godz. 4.45 godziny ataku. Dlatego na polecenie dowództwa niemieckiego batalion wyruszył do ataku o godz. 12.00, na kierunku Łysa nad Dunajcem – Czorsztyn i przez [punkt] tryg[onometryczny] 803 Flaki z zadaniem osiągnięcia rejonu Czorsztyna i północnego skraju lasu na północ od Flaków – [punkt] tryg[onometryczny] 803. Batalion przemieszczał się bez walki, tylko na zachodnim skrzydle natrafił na słabą obronę, która po krótkiej strzelaninie wycofała się¹⁹. Wieczorem sytuacja III [batalionu] 1. [pułku piechoty] była następująca: 1 kompania w rejonie Niedzicy i 1 zachodnia kompania w rejonie północnego skraju lasów na północ od Flaków – [punkt] tryg[onometryczny] 803, 1 kompania w rezerwie w rejonie Łysej nad Dunajcem i stanowisko dowodzenia batalionu też w Łysej nad Dunajcem. Z batalionem było stałe połączenie telefoniczne poprzez państwową sieć telefoniczną do Łysej nad Dunajcem.

stro-węgierskich) naniesiona była wysokość 1027 m n.p.m., podobnie jak na polskich mapach Wojskowego Instytutu Geograficznego (sam szczyt nie był nazwany, a jedynie opadająca na północ od niego polana występowała jako Polana Palenica).

¹ W oryginale symbol krzyża oznaczający szczyt.

¹ W oryginale błędnie, powinno być: poprzedniego miesiąca.

¹⁸ Najprawdopodobniej żołnierze słowaccy zostali ostrzelani przez wysunięte patrole polskiej Straży Granicznej.

¹⁹ Były to najprawdopodobniej znajdujące się w rejonie Czorsztyna polskie jednostki Straży Granicznej i Korpusu Ochrony Pogranicza.

II batalion 1. [pułku piechoty] pozostał na dotychczasowym miejscu z zadaniem zabezpieczania prawego skrzydła pułku.

Zgrupowanie dowództwa „Paľo” tego dnia zostało podporządkowane dowództwu „Janošik”²⁰, którym dowodził gen. [Antonín] Pulanich^m. Dowództwo „Janošik” przesunęło się we wczesnych godzinach rannych z Lewoczy do stanowiska dowodzenia „Paľo”²¹, skąd dowództwo „Janošik” dowodziło operacjami.

Podczas walk tego dnia jednostki nie poniosły żadnych strat. Nastroj wśród żołnierzy był dobry.

2 września 1939 r.

Dnia 2 września 1939 r. zgrupowanie „Janošik” naciera dalej na kierunku północnym z zamiarem osiągnięcia rubieży Nowy Targ – Dunajec.

Bataliony dowództwa „Paľo” zostały rozdzielone, tak że I batalion 1. [pułku piechoty] został przydzielony lewej podgrupie dowództwa „Janošik”, którą dowodził dowódca 6. pułku piechoty²². Batalion ten miał za zadanie wraz z 5. baterią IV [pułku artylerii] działać na kierunku Podspady – Jurgów – Białka Tatrzańska – Nowy Targ z zadaniem osiągnięcia następujących celów: 1) cel: Bańska [Niżna i Wyżna] – Białka Tatrzańska; 2) cel: Szaflary – Cisowa Skała – [punkt] tryg[onometryczny] 686; 3) cel: Nowy Targ – Łopuszna.

III batalion 1. [pułku piechoty] podlegał środkowej podgrupie dowództwa „Janošik”, którą dowodził dowódca 4. pułku piechoty²³. III batalion 1. [pułku piechoty] został na osiągniętej linii wyminęty przez I batalion 4. [pułku piechoty]. III batalion 1. [pułku piechoty] pozostał w rejonie Łysej nad Dunajcem jako odwód środkowej podgrupy z zadaniem ochrony prawego skrzydła podgrupy.

Oba te bataliony nie podlegały tego dnia, 2 września 1939 r., dowództwu „Paľo”.

II batalion 1. [pułku piechoty] pozostał z przydzieloną artylerią pod rozkazami dowództwa „Paľo” i tworzył prawą podgrupę dowództwa „Janošik”, z zadaniem dołączenia do natarcia podgrupy środkowej na kierunku Wielki Lipnik – Szczawnica [i] na kierunku Wysokie Skałki 1052 – Szlachtowa, osiągając cel Szczawnica – Niżna, Wyżna – Szlachtowa – Biała Woda. Przed odcinkiem II batalionu 1. [pułku piechoty] niemiecki pułk rozpoznawczy prowadził o świcie rekonesans²⁴.

^m W tym oraz w kolejnych miejscach błędnie: Pulanič.

²⁰ Kryptonim słowackiej 1. DP.

²¹ W Białej Spiskiej.

²² Dowódcą tym był mjr Mikuláš Markus (1897–1967), uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej, następnie zawodowy oficer armii czechosłowackiej i słowackiej; zaangażowany w wojskowy ruch oporu na Słowacji i Słowackie Powstanie Narodowe; po zakończeniu wojny w armii czechosłowackiej, w 1948 r. odszedł na emeryturę.

²³ Dowódcą tym był ppłk Ladislav Bodický (1895–1973), uczestnik I wojny światowej w szeregach armii austro-węgierskiej i Legionu Czechosłowackiego; zawodowy oficer armii czechosłowackiej, a następnie słowackiej, dowódca 4. pp; w latach 1943–1944 dowódca słowackiej II Brygady Technicznej we Włoszech, uczestnik Słowackiego Powstania Narodowego; po zakończeniu wojny ponownie w armii czechosłowackiej, zwolniony z czynnej służby w 1949 r.

²⁴ Nie wiadomo, czy rzeczywiście chodzi o pułk rozpoznawczy, na co wskazywałaby aktywność na tym kierunku pododdziału 9. zmotoryzowanego pułku rozpoznawczego (wydzielonej z niego grupy „Hauenschild”), czy też o działania 11. batalionu rozpoznawczego z 2. Dywizji Górskiej. Ten ostatni wykonywał tego dnia rekonesans na odcinku między Czerwonym Klasztorem a Szczawnicą – wzdłuż Drogi Pienińskiej. Zob. D. Golik, *op. cit.*, s. 65–81.

Na prawym skrzydle II batalionu 1. [pułku piechoty] niemiecka dywizjaⁿ górską przeprowadza akcje rozpoznawcze.

Bataliony wypełniły swoje zadania.

W ciągu dnia batalionom dostarczono świeże posiłki.

Poza tym przez cały dzień nic specjalnego się nie działo, nie było żadnych strat.

Wielkie trudności po stronie logistycznej sprawiało zaopatrzenie batalionów, gdyż mimo że bataliony nie były bezpośrednio podporządkowane dowództwu „Paľo”, dowództwo „Paľo” musiało własnymi środkami dostarczać tym batalionom prowiant, gdyż zaopatrzenie 4. i 6. pułku [piechoty] nie funkcjonowało. Nie funkcjonowało także zaopatrywanie przez intendenturę dowództwa „Janošik” i cały prowiant kwatera główna „Paľo” zdobywała sama ze źródeł lokalnych. Prowiant był przewożony ciężarówkami, a było to szczególnie utrudnione w wypadku I batalionu 1. [pułku piechoty] z uwagi na wysadzenie mostów i zapory na drogach.

Stanowisko dowodzenia „Paľo” pozostaje nadal w Białej Spiskiej.

3 września 1939 r.

Rolą zgrupowania gen. Pulanicha („Janošik”) była ochrona skrzydła oraz natarcia niemieckiej 2. Dywizji [Górskiej], która przesuwała się w kierunku północnym wzdłuż Dunajca. To zadanie zostało zrealizowane przez trzy grupy:

1) Główna grupa pod dowództwem dowódcy 4. pułku piechoty, w której był I batalion 1. [pułku piechoty]. Miała za zadanie nacierać na kierunku Czorsztyń – Szlembark – Knurów – [osiedle] Ustrzyk – Ochotnica i zabezpieczyć rzekę Dunajec w rejonie [osiedli] Boczów i Na Rzece²⁵.

Awangardą tej grupy był I batalion 1. [pułku piechoty] z 5. baterią IV [pułku artylerii].

I batalion 1. [pułku piechoty] cały dzień nacierał jako awangarda tej grupy i osiągnął rejon Ustrzyka. Słabsze rozpoznanie wysłał w stronę Ochotnicy. Tego dnia nie doszło do większych walk, zdarzały się jednak sporadyczne strzelaniny. Batalion nie poniósł strat.

[2]) Grupa zachodnia pod dowództwem [dowódcy] 6. pułku piechoty przeszła do rejonu Dębna, gdzie utworzyła odwód głównej grupy.

[3]) Wschodnia grupa dowództwa „Janošik” składała się z II [i] III batalionu 1. [pułku piechoty], 2. i 8. baterii IV [pułku artylerii] pod dowództwem [dowódcy] 1. pułku piechoty. Zadaniem grupy była ochrona skrzydła niemieckiej 2. Dywizji Górskiej poprzez utrzymanie rejonów, które bataliony osiągnęły 2 września [19]39 r., i przeprowadzanie rozpoznania:

III batalion 1. [pułku piechoty] na kierunku Kluszkowce – Marszałek – [punkt] tryg[onometryczny] 832.

II batalion 1. [pułku piechoty] na kierunku północnym i północno-wschodnim.

Stanowisko dowodzenia III batalionu 1. [pułku piechoty] – Łysa nad Dunajcem.

Stanowisko dowodzenia II batalionu 1. [pułku piechoty] – Folwark²⁶.

Stanowisko dowodzenia „Paľo” – Biała Spiska.

ⁿ *W oryginalnej*: brygada.

²⁵ Właściwa nazwa osiedla to: „Rzeka”, ale na mapach, którymi posługiwali się zarówno żołnierze słowaccy, jak i niemieccy, występowała nazwa: „Na Rzece”.

²⁶ Od 1948 r. funkcjonuje nazwa: „Straňany”.

W grupie wschodniej w ciągu dnia nie zaszło nic istotnego. Rozpoznanie, które bataliony wysyłały w teren, nie natrafiło nigdzie na nieprzyjacielskie jednostki.

4–5 września 1939 r.

Dnia 4 i 5 września grupa wschodnia pozostaje [na miejscu]:

II i III batalion 1. [pułku piechoty] z przydzieloną artylerią w osiągniętym rejonie kontynuują rozpoznanie na kierunku północnym. Stanowisko dowodzenia „Paľo” i batalionów niezmiennie.

I batalion 1. [pułku piechoty] jako awangarda głównej grupy naciera dalej na kierunku Ochotnica – Kamienica. I batalion 1. [pułku piechoty] podczas natarcia w rejonie [osiedla] Na Rzece i w rejonie Twarogów [punkt] tryg[onometryczny] 845 natrafił na obsadzone okopy, z których otrzymał ostrzał z karabinów maszynowych i artylerii²⁷. Ogień został odwzajemniony, a w rejon ten zaczęła też strzelać nasza artyleria. Batalion przełamał obronę i przeszedł dalej do rejonu Kamienicy. W walkach tych batalion miał trzech zabitych: sierż. rez. Štefan Král²⁸, st. strz. rez. Gejza Pisarčík²⁹ i strz. rez. [Michal] Ján Čižmár³⁰. Ponadto było trzech rannych, a to szeregowcy: strz. Jozef Kontroš³¹, strz. Jozef Krak³², strz. Peter Bohyňa³³.

2. kompania podczas tych walk zdobyła 1 polski lekki karabin maszynowy, kilka karabinów, granaty i naboje. Ponadto zostało wziętych do niewoli 6 polskich żołnierzy.

Z batalionu został wzięty do niewoli strz. Ladislav Lopušník³⁴, który został rozbrowny w czasie przemarszu, ale podczas powrotu polskiego patrolu ukradł karabin, wziął do niewoli polskiego strażnika granicznego³⁵ i wrócił do batalionu.

Przez 2 dni w rejonie batalionów wschodniej grupy dowództwa „Janošík” nie wydarzyło się nic istotnego.

Dnia 4 IX 1939 r. pułk osiągnął stany bojowe i miał następującą liczebność:

I batalion 1. [pułku piechoty]: 10 oficerów, 2 podoficerów, 826 szeregowców, 6 koni wierzchowych, 48 [koni] pociągowych, 38 osłów, 36 lekkich karabinów maszynowych, 12 ciężkich karabinów maszynowych, 13 rowerów, 17 wozów, 1 wózek³⁶, 5 kuchni [polowych].

II batalion 1. [pułku piechoty]: 10 oficerów, 1 podoficer, 968 szeregowców, 9 koni wierzchowych, 42 [koni] pociągowe, 19 osłów, 47 lekkich karabinów maszynowych,

^o *W oryginale*: Kontroš. *Pojawia się też inna forma zapisu tego nazwiska*: Kotroš.

²⁷ Były to stanowiska Oddziału Wydzielonego „Roman”, dowodzonego przez kpt. Romana Wróblewskiego (1908–1964), składającego się z 2. i 3. kompanii Batalionu KOP „Żytyń” oraz 2. kompanii Batalionu Obrony Narodowej „Limanowa”. Zob. D. Golik, *op. cit.*, s. 105–108.

²⁸ Štefan Král (1914–1939), podoficer rezerwy 3. kompanii I batalionu 1. pp, zginął podczas walk w rejonie osiedla Rzecka w Tylmanowej 4 IX 1939 r.

²⁹ Nie jest to informacja precyzyjna. Gejza Pisarčík (1914–1939) został ranny późnym wieczorem 3 IX 1939 r. podczas nocnego starcia oddziałów słowackich z wycofującymi się żołnierzami KOP na terenie Ochotnicy i zmarł rannym 4 IX 1939 r. na skutek obrażeń. Zob. D. Golik, *op. cit.*, s. 100.

³⁰ Michal Ján Čižmár (1914–1939), żołnierz 3. kompanii I batalionu 1. pp, zginął podczas walk w rejonie osiedla Rzecka w Tylmanowej 4 IX 1939 r.

³¹ Jozef Kontroš – brak bliższych danych.

³² Jozef Krak – brak bliższych danych.

³³ Peter Bohyňa – brak bliższych danych.

³⁴ Ladislav Lopušník – brak bliższych danych.

³⁵ Niewykluczone, że chodzi o żołnierza KOP, gdyż w walkach w rejonie osiedla Rzecka nie brali udziału funkcjonariusze SG.

³⁶ Chodzi najprawdopodobniej o lekki, ręczny, dwukołowy wózek transportowy.

12 ciężkich karabinów maszynowych, 1 motocykl, 35 rowerów, 17 wozów, 16 wózków, 4 kuchnie [polowe].

III batalion 1. [pułku piechoty]: 10 oficerów, 1 podoficer, 819 szeregowców, 9 koni wierzchowych, 45 [koni] pociągowych, 38 osłów, 36 lekkich karabinów maszynowych i 12 ciężkich karabinów maszynowych, 20 rowerów, 17 wozów, 3 wózki, 4 kuchnie [polowe].

Kompania broni towarzyszących „Paľo”, stanowisko dowodzenia i tabor pułku: 13 oficerów, 2 podoficerów, 395^p szeregowców, 30 koni wierzchowych, 62 [konie] pociągowe, 33 osły, 4 móżdziejce, 4 działa piechoty, 1 samochód osobowy, 3 samochody ciężarowe, 1 motocykl, 13 rowerów, 27 wozów, 22 wózki i 2 kuchnie [polowe].

Batalionom nadano nowe kryptonimy, a to: I [batalionowi] 1. [pułku piechoty] – „Pavla”, II [batalionowi] 1. [pułku piechoty] – „Robert”, a III [batalionowi] 1. [pułku piechoty] – „Táňa”.

6 września 1939 r.

Dnia 6 września 1939 r. wschodnia grupa dowództwa „Jánošík” (tj. II [batalion] 1. [pułku piechoty] i III [batalion] 1. [pułku piechoty]) pozostaje na swoich stanowiskach i przeprowadza dalej rozpoznanie na kierunku północnym.

I [batalion] 1. [pułku piechoty] przechodzi do odwodu w głównej grupie dowództwa „Jánošík” i jest zastąpiony jednym batalionem 4. pułku piechoty, który przesuwa się dalej do Kamienicy – Tymbarku.

I [batalion] 1. [pułku piechoty] w odwodzie w rejonie Kamienicy, gdzie następuje reorganizacja batalionu.

O godz. 8.45 dowódca „Paľo” otrzymał fonogram, który brzmiał: „Z rejonu Tymbarku przesuwa się w stronę batalionu 4. pułku [piechoty] 1 nieprzyjacielski batalion i znajduje się w tym czasie w rejonie Zalesia. Ponieważ możliwe jest, że batalion 4. pułku [piechoty] nie wytrzyma nieprzyjacielskiego natarcia, wysłać natychmiast III batalion 1. [pułku piechoty] po osi Kluszkowce – Krościenko – Zabrzeż do rejonu na północ od Kamienicy. Ruch batalionu zależy od dostępności kolumny samochodowej”.

III batalion 1. [pułku piechoty] został postawiony w stan gotowości, ale z uwagi na zmianę sytuacji batalion nie został użyty i pozostał na swoim miejscu.

W ciągu dnia nie było poza tym istotniejszych zdarzeń. O godz. 22.00 dowództwo „Paľo” otrzymało rozkaz, w myśl którego wschodnia grupa dowództwa „Jánošík” wykonać ma, począwszy od dnia 7 tego miesiąca, przesunięcie marszem pieszym na wschód, po osi Stara Lubowla – Sabinów – Kapuszany, do rejonu Čemerné – Čaklov w takich etapach:

1) Do świtu 8 września 1939 r. III batalion 1. [pułku piechoty] – Stara Lubowla i II batalion 1. [pułku piechoty] – Ľubotín.

2) Do świtu 9 września 1939 r. III batalion 1. [pułku piechoty] – Lipiny i II batalion 1. [pułku piechoty] – Wielki Szarysz.

3) Do świtu 10 września 1939 r. III batalion 1. [pułku piechoty] – Niżny Szebesz³⁷ i II batalion 1. [pułku piechoty] – Heges³⁸ – Lipníky.

^p *Zapis nieczytelny, najprawdopodobniej 395, ale nie można wykluczyć, że w oryginale było to 995.*

³⁷ Po 1948 r. Nižná Šebastová.

³⁸ Może jest to zniekształcona nazwa Šebeš – Szebesz, gdyż miejscowości o takiej nazwie nie udało się w tym rejonie odnaleźć.

4) Do świtu 11 września 1939 r. III batalion 1. [pułku piechoty] – Sol’ – Hlinné i II batalion 1. [pułku piechoty] – Čemerné – Čaklov. Z batalionami przesuwa się też przydzielona do nich artyleria.

I batalion 1. [pułku piechoty] pozostaje dalej w łączności z 4. pułkiem piechoty i nie wykonuje przesunięcia³⁹.

Jednocześnie nakazano, żeby marsz był tak zorganizowany, aby część I etapu mogła zostać wykonana już w nocy z 6 na 7 września 1939 r.

Na skutek tego rozkazu został wydany rozkaz ustny, który został dodatkowo potwierdzony rozkazem pisemnym (patrz nr 88/taj[ne] 1939).

[...]

Spiskie Podgrodzie, 30 września 1939 r.

Źródło: Vojenský historický archív Bratislava, Zbierka spomienkových prác, prírástkové číslo ŠZX – 41, gen. Pavol Kuna: Dokumenty a spomienka na rok 1939, b.p., fotokopia, rkps.

³⁹ Także i ten batalion już od 7 IX 1939 r. przygotowywał się do wycofania na teren Słowacji i dwa dni później znalazł się w Orłowie. Zob. *Proti Polsku...*, s. 161–162, 188.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Vojenský historický archív Bratislava

Zbierka spomienkových prác, prírástkové číslo ŠZX – 41, gen. Pavol Kuna: Dokumenty a spomienka na rok 1939.

Źródła publikowane

Proti Poľsku. Odráz ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády, red. M. Lacko, Bratislava 2007.

Slovensko-nemecké vzťahy 1938–1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR. Slowakisch-deutsche Beziehungen 1938–1941 in Dokumenten I. Von München bis zum Krieg gegen die UdSSR, red. i oprac. E. Nižňanský i in., Prešov 2009.

Prasa

„Nový Svet”, 7 X 1939.

Opracowania

Baka I., *Slovenská Republika a nacistická agresia proti Poľsku*, Bratislava 2006 (wyd. polskie: *Udział Słowacji w agresji na Polskę w 1939 roku*, Warszawa 2010).

Dalecki R., *Armia „Karpaty” w wojnie 1939 roku*, Rzeszów 2009.

Golik D., *Wrzesień 1939 w dolinie Dunajca. Bój graniczny i walki nad górnym Dunajcem między 1 a 6 września 1939 roku*, Kraków 2018.

Lacko M., *Slovenská Republika 1939–1945*, Bratislava 2008.

Olejko A., *Niedoszły sojusznik czy trzeci agresor? Wojskowo-polityczne aspekty trudnego sąsiedztwa Polski i Słowacji 1918–1939*, Kraków–Rzeszów 2012.

STRESZCZENIE

Udział armii słowackiej w agresji na Polskę we wrześniu 1939 r. stał się na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat przedmiotem badań wielu historyków zarówno z Polski, jak i ze Słowacji. Wciąż jednak nie wszystkie kwestie związane z tymi wydarzeniami zostały wyjaśnione, a kluczem do interpretacji wielu z nich są odnajdywane w archiwach dokumenty. Jednym z nich jest „Dziennik wojenny 1. pułku piechoty” armii słowackiej. W przededniu wybuchu wojny został on podporządkowany 1. Dywizji Piechoty, która razem z 2. i 3. Dywizją Piechoty oraz tzw. Grupą Szybką współtworzyła Słowacką Armię Polową. O ile większość jednostek słowackich została przewidziana do zabezpieczania zaplecza mających wkroczyć do Polski oddziałów niemieckich, oraz do ochrony granicy słowacko-polskiej, o tyle 1. Dywizja Piechoty otrzymała rozkaz wkroczenia na terytorium II Rzeczypospolitej i aktywnego wspierania natarcia niemieckiego na Podhalu i w Beskidach. Fakt jej wykorzystania poza granicami Republiki Słowackiej jest bezsporny, jednakże kontrowersje wzbudzają okoliczności, czas i tryb podjęcia decyzji o zaangażowaniu dywizji w działania ofensywne. Pewne światło na te wydarzenia rzucają zapisy w odnalezionym dzienniku.

Słowa kluczowe: Armia „Karpaty”, kampania wrześniowa, II wojna światowa, Podhale, Republika Słowacka.

SUMMARY

The involvement of the Slovak army in the aggression against Poland in September 1939 has become the subject of research over the last twenty years by many historians from both Poland and Slovakia. However, not all of the issues surrounding these events have yet been explained, but the key to interpreting many of them lies in documents found in the archives. One of them is the “War diary of the 1st Infantry Regiment” of the Slovak Army. On the eve of the outbreak of war, it was subordinated to the 1st Infantry Division, which together with the 2nd and 3rd Infantry Divisions, and the commonly named “Rapid Group” formed the Slovak Field Army. While the majority of the Slovak units were assigned to secure the rear flank of the German troops about to enter Poland and to protect the Slovak-Polish border, the 1st Infantry Division was ordered to enter the territory of the Second Republic of Poland and to actively support the German offensive on Podhale [Polish highlands] and the Beskid mountains. The fact that the unit was used outside the borders of the Slovak Republic is indisputable, but the circumstances, time and the decision-making procedure to engage it in offensive actions aroused controversy. Some light is shed on these events by the entries in the recovered diary.

Keywords: Karpaty Army, September campaign, World War II, Podhale, Slovak Republic.